

VARGA ESZTER

Tóth Orsolya – Forisek Péter (szerk.): *Az antik nevelés és öröksége*.
Hereditas Graeco-Latinitatis X. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2022, 235 pp.

2020. október 21–22-én a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszéke és az Ókortudományi Társaság Debreceni és Piliscsabai Tagozata tudományos konferenciát rendezett „Az antik nevelés és öröksége” címmel, amelynek előadásai tanulmányok formájában átdolgozva a Hereditas Graeco-Latinitatis c. sorozatban jelentek meg. (A pandémiára való tekintettel az esemény online keretek között zajlott. Az előadások megkezdése előtt köszöntőt mondott Forisek Péter, a Debreceni Egyetem Tanárképzési Kollégiumának főigazgatója.) A kötetet a szerkesztők az elhunyt szerzőtárs, Cselényi István Gábor emlékének ajánlották.

A kötet kezdő írásában, amelynek címe *Vallási nevelés az ókori Hellasban*, Lindner Gyula azt hangsúlyozza, hogy az ókori ember számára kulcsfontosságú volt a vallás és annak megélése a mindennapokban. A szerző rámutat, hogy a görög vallásnak nem volt saját intézményrendszere, ezáltal nem kötötték egységes, szigorú szabályok. Részletezi, hogy a gyermekek hol és miként részesültek vallásos nevelésben, és ehhez milyen források adhatnak támpontot.

Takács László Socratico, Cornute, sinu... *Cornutus filozófiai iskolája* című tanulmányában írása elején tisztázza, hogy ki is volt Cornutus és milyen meghatározó tevékenységet folytatott, illetve számos ismert tanítványáról tesz említést. A rövid életrajzi felvezető után a ránk maradt szatírákon keresztül mutatja be kutatási eredményeit a sztoikus filozófus filozófiai iskolájára, oktatási metódusára és annak jelentőségére vonatkozóan.

Pataki Elvira „Themistoklés kisfiú korában...” Fejezetek a *Varia Historia gyerektörténeteiből* című tanulmányában Ailianos *Varia Historia* című művére támaszkodva mutatja be az antik pedagógiai célkitűzéseket és etikai szándékokat. A gyűjtemény a szerző szerint a hagyományos *paideia* közvetítőjeként értelmezhető, amely a fiatal olvasók számára a műveltség kiterjesztését célozza meg, így értékes forrásként szolgálhat az antik pedagógiai gondolkodás és nevelés megismerésében. Ailianos szerint ugyanis a nevelés jelentős szerepet tölt be az erények megerősítésében és a rossz tulajdonságok kiküszöbölésében. A *Varia Historia* című művében két anekdotát is közöl Themistoklés gyermekkoráról, amelyekben Themistoklés erényeit ismerhetjük meg, aki így erkölcsi példává válik. Ailianos változata Plutarchossal vagy Polyainossal szemben letisztult, egyszerű változatban mutatja be a gyermeki bátorságot. Bár Ailianos változata történelmileg nem hiteles, a műben megjelenített erkölcsi mintázat, valamint a szereplők történeteinek gyermekkorba helyezése

kiemelt hangsúlyt kap: a fiatal olvasóközönséget szinte észrevétlen módon képes bevezetni a kultúra világába.

Csízzy Katalin *Tökéletes, mint a négyszög* című tanulmánya elején több kérdést is feltesz Iulianos Apostata *Császárok* című szatírájával kapcsolatban, és a továbbiakban ezeket igyekszik megválaszolni. A mű rövid ismertetése után arra a keresi a választ, hogy miért kapta a nevezetes Simónidés-idézetben Marcus Aurelius a „hibátlan négyszög” jelzöt és milyen értelmezései vannak a négyességnek.

Tóth Orsolya *Szülei szerepvállalás a nevelésben a késő antikvitásban* című tanulmánya azt vizsgálja, hogy a szülők mennyire vették ki részüket gyermekeik tanításából és ennek milyen okai voltak a késő antikvitásban. Bemutatja, hogy a korszakban az apák – például Tiberius Claudius Donatus, Symmachus vagy Macrobius – amellet, hogy részt vettek utódaik tanításában, saját műveikkel is segítették oktatásukat, mivel nem voltak megelégedve a tanárok teljesítményével. Külön figyelmet szentel Macrobius *Saturnalia* című művének, és részletesen elemzi a tanítás módszertana szempontjából releváns könyveit. A családfők nemcsak arra fordítottak figyelmet, hogy milyen tudást adnak át gyermekeik számára, hanem arra is, hogy milyen módon teszik azt.

Óbis Hajnalka az *Augustinus, a tanítvány, a tanár és tanító* című tanulmányában a híres hippói egyházatya oktatáshoz való viszonyát mutatja be képi források segítségével. Előre eltervezett élete fordulatot vesz, amikor áttér a keresztény hitre és püspökként meghatározó tevékenysége lesz a tanítás. A tanulmányban képi ábrázolásokon keresztül követhetjük nyomon életének különböző szakaszait a tanulás és tanítás viszonylatában. A megkeresztelkedése előtti hónapokat egyfajta szerzetesi közösségben tölti, de a tanítástól itt sem zárkózik el. Idővel kimagasló egyházi szerephez jut, és ekkortól fogva elsősorban a műveit használja a tanítás eszközeként. Összeségében megfigyelhető, hogy élete során mindig a tettek és a szavak egységének megvalósítására törekszik.

D. Tóth Judit *Retorikai paideia – keresztény nézőpontból* című tanulmánya azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a 4. századi keresztény egyházatyák miként viszonyultak a pogányok kulturális és oktatási hagyományaihoz. A tanulmány elején említett három példa szerint a keresztényeknek a pogány örökségből fel kell használniuk azt, ami számukra hasznos lehet. Hogy miként vélekedtek a kor retorikai *paideiájáról*, azt a szerző a kappadoki atyának, Nyssai Gergelynek a híres antiochiai mesterhez, Libanioshoz írott két levele és a Basileiosról mondott *enkómionja* alapján ismerteti. Mielőtt a fennmaradt forrásokat megvizsgálná, tisztázza, milyen kapcsolatban állt Nyssai Gergely Libanios antiochiai retorikai iskolájával, és később hogyan kerültek személyes kapcsolatba. A Gergely tollából származó levelek alapján megtudhatjuk, hogy milyen körülmények között keletkezett és miről szólt a levelezés, mikorra datálható, és ő maga milyen viszonyban állt Libaniossal. A szerző Gergely 13. levelében retorikai szempontból három részre bontva elemzi Libanios dicséretét.

Frazer-Imregh Monika *Tévedett-e az idősebb Plinius? Angelo Poliziano és Niccolò Leonicensi vitája a Naturalis Historia egy helyéről* című tanulmányából Angelo

Poliziano és Niccolò Leonicensis levelezését ismerhetjük meg. Mielőtt a szerző belefogna a két humanista vitájába, röviden ismerteti a *Naturalis Historia* reneszánsz kori tanulmányozásának történetét, majd ezek után tudhatunk meg többet Leonicensis és Poliziano vitájáról a mű kapcsán. Leonicensis egyik művében bírálja Plinius botanikai ismereteit, majd erre válaszul Poliziano védelmébe veszi Pliniust. Egy fontos ókori szerző (Plinius) tekintélye forgott kockán. A vitába Ermolao Barbaro is bekapcsolódott terjedelmes *Castigationes Pliniana*e című művével. Poliziano nagy érdeklődést mutatott a *Naturalis Historia* iránt, ezért filológiai tanulmánykötetében, a *Miscellaneában* külön fejezeteket szentelt a már előbb említett mű kérdéseinek. A *Miscellanea* második kötetében is találhatók Plinius művével foglalkozó kérdések és hivatkozások. Továbbá arra is fény derül, hogy Poliziano a *Naturalis Historiából* angol és portugál tudósok számára tartott előadásokat, illetve filozófia, irodalom és filológia órákat. A tanulmány végén betekintést nyerhetünk Poliziano és Leonicensis barátságába.

Lázár István Dávid *Érvek és ellenérvek a jezsuita Collegium Hungaricum önállósága mellett és ellen (1578–1579)* című tanulmánya azon problémakör köré épül, hogy a jezsuita Collegium Hungaricum önállóságát kik támogatták és kik azok, akik ellene voltak, valamint hogy milyen szempontok befolyásolták az akkori pápa döntését. Céljuk a katolikus hit erősítése volt és ezzel szemben az elterjedt protestáns nézetek visszaszorítása. Az intézmény alapítását kezdeményező Szántó (Arator) István levelezései alapján részletes információkat kapunk a Collegium korai történetéről.

Gábor Dávid *Babits, a tanár* című tanulmányában a klasszika-filológus Babits Mihály tanári pályáját mutatja be, két hangsúlyos helyszínen, Szeged és Fogaras kiemelésével. A tanulmány az alábbi kérdésekre keres válaszokat: az antikvitás miként hatott Babits költészetére, miként mélyítette el klasszika-filológiai ismereteit, milyen körülmények között tanított Babits, végezetül pedig latin és görög óráin mely auktorokkal foglalkoztak. A kérdések megválaszolásához számos forrás állt rendelkezésre. A tanulmány szerzője részletesen bemutatja a költő tanári karrierjét, és táblázatokkal is szemlélteti oktatói tevékenységét az olvasó számára.

Kiss Sebestyén *Iskolakritika, a latinista (Lateinschüler) alakja és a humanista nevelés Hermann Hesse regényeiben* című tanulmányában az iskola témáját ismerhetjük meg a német irodalomban. A 20. század beköszöntével számos új társadalmi átalakulás vette kezdetét. A mi szempontunkból itt az ifjúsági mozgalmak és a reformpedagógia lesz meghatározó. II. Vilmos császár kénytelen volt foglalkozni a német iskolarendszert ért támadásokkal, és ő maga is amellet foglalt állást, hogy a tananyagot redukálni kellene, és ezt meg is tette. Erre válaszul született meg a német iskolaregény, mint új irodalmi műfaj, amely arra keresi a választ, hogy miért ilyen gyötrelmesek az iskolai évek, és miért kell a fiatalok lelki világát megnyomorítani. Hermann Hesse *Kerek alatt* című regénye bírálja a görög és latin nyelvtanulást, illetve az iskola nyomasztó légkörét. Képet kapunk Hesse életéről, iskolai éveiről és első sikeres művének cselekményéről is.

Cselényi István Gábor *Az ókori etika öröksége* című tanulmányában elsőként az „ember” fogalmát próbálja meghatározni. A rövid bevezetés után a szerző az etika fogalmára tér át, és röviden ismerteti az athéni iskola filozófusainak (Szókratész, Platon, Arisztotelész) etikai felfogását. Ezt követően bemutatja a hellénizmus időszakának három meghatározó filozófiai irányzatát és képviselőit: Zénón sztoicizmusát, Epikurosz tanítását, valamint az újplatonisták tanait. Cselényi kitér a zsidó vallás és az evangéliumok jelentőségére és részletesen elemzi a Tízparancsolat kőtábláit, mint az értékrend egyik alapvető forrásait. A korábban említett etikai iskolákat az alapján csoportosítja, milyen normákat fogadnak el. Emellett azt a kérdést is elemzi, hogy az ember inkább egyéni vagy közösségi lény, és ennek megfelelően milyen társadalmi rendszerek jöttek létre. A tanulmány végén a szerző a modern bioetikai kérdésekkel kapcsolatban fejt ki álláspontját.

A *Hereditas Graeco-Latinitatis* sorozat X. részeként megjelent *Az antik nevelés és öröksége* című kötet értékes hozzájárulás az antik nevelési elvek és gyakorlatok feltárásához és megismeréséhez. A tanulmányok mélyreható elemzései nem csak az ókortörténet és klasszika-filológia művelői számára értékesek, hanem általában a humán tudományok részére is új szemléletmódokat kínálnak. A kötet megjelenését illetően kiemelendő Tóth Orsolya és Forisek Péter szerkesztői, valamint Takács László lektori és sorozatszerkesztői munkája.